

Fark Edilmeyen Türkçedeki Oldubittiler

Hamza ZÜLFİKAR

Bundan 40-50 yıl önce yazarlar, Türkçe kökenli kelimeleri kullanmakta özel bir çaba gösterirdi. Bu eğilim, yıllarca Doğu dillerinin etkisi altında kalmanın ve Cumhuriyet ile birlikte bu etkiden kurtulmanın bir görünümüydü. Bu süreçte devlet adamlarının birçoğu da yeni Türkçe kelimeleri benimsemiş, hatta bazıları Türkçe kelimeleri özenle seçip kullanmanın başını çekmişti. Ancak ilk cümlede *hususî* daha sonraki cümlelerde *özel* gibi aynı anlama gelen kelimeleri kullananlar, *türlü çeşit* diye kelimeleri peş peşe sıralayanlar da az değildi. Bugün de *detay*, *ayrıntı*, *ilgi ve alaka* örneklerinde olduğu gibi aynı şeylerin tekrarlandığına tanık oluyoruz. Türkçe kelimelere karşı duyulan ilgiye rağmen yazısında baştan sona kadar Türkçe kelimeleri özenle seçip kullanmak da her babayığidin kârı değildi. Bu çaba içinde ilgi çekici durumlar gözden kaçmıyordu. Türkçe kelime kullanmaya özenen aydınlar içinde bazı öğretim üyeleri, makam sahibi kimseler vardı ki onlar, yazılarını, bildirimlerini, alışık oldukları kelimelerle yazar, sonra yeni Türkçe kelimeleri kullanmayı bilen birine verip metni Türkçeleştirirlerdi. Bir zamanlar Türk Dil Kurumunun dergisine gönderilen yazılar, yazarının rızasıyla birinin süzgecinden geçer, öyle yayımlanırdı. Bu duruma 1960'lı ve 1970'li yıllarda sık rastlanmıştır.

Başlangıçta Türkçe kelimelere özen göstermek o kadar yaygındı ki “Meziyet” anlamında önerilmiş olan *artam* kelimesi soyadı olarak kullanılmıştır. Bunun için *Türk Dili* dergisinin 1950'li yıllardaki yazarı *Nurettin Artam*'ın soyadını örnek olarak verebiliriz. *Yazıksız* kelimesi Türkçeleştirme çalışmaları sırasında *günahsız* kelimesine karşılık olarak önerilmişti. *Necip Asım Yazıksız* bu kelimeyi soyadı olarak almış, Eski Türkçede sık kullanılan *yazıksız*, yabancı kökenli *vebalsiz*'in, *günahsız*'in yerini alamamıştır. Farsça kökenli *günah*, *vebal*'e göre dilde daha sık kullanılmıştır. *Atasagun* kelimesi de bunlardan biridir. *Divanü Lügati't-Türk*'ten alınan “başhekim” anlamındaki *atasagun*, Türkçeleştirme çalışmaları sırasında kişilerin soyadı olmuş, *baştabip*, *başhekim* kelimelerinin yerini alamamıştır.

Soyadı Kanunu 1934 yılında çıkmıştır. Türkçe soyadı kullanma eğilimi Kanun'un çıktığı o tarihte başlamış ve alınan soyadlarının neredeyse tamamı Türkçe kelime köklerine dayandırılmıştır. Atatürk de çevresindeki birçok kimseye soyadı vermiştir. *Dilaçar* (Türk Dil Kurumu Başuzmanı Agop Dilaçar), *Dilmen* (İbrahim Necmi Dilmen, Atatürk'ün yanında harf ve dil çalışmalarına katılmış, daha sonra Türk Dil Kurumunun Genel Sekreterlik görevini yıllarca sürdürmüştür) bunlardan birkaçıdır.

O yıllarda her yönde, her alanda Türkçe kelimelere karşı bir heves, bir ilgi devam etmiş, Türkçe kelimeleri seçip kullanma yarışı, ad ve soyadlarının Türkçe olmasına çalışma, yaklaşık 10-15 yıl sürmüş, bu eğilim, iktidar değişikliğinin olduğu 1950'li yıllarda zayıflamış, ardından türetilen kelimelerle ilgili birtakım eleştiriler başlamıştır.

Söz konusu eğilim, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yeniden canlanmış ama eleştiriler de hız kesmeden devam etmiştir. O tarihlerde yapılan tartışmalar, ağır suçlamalar, bunlara verilen cevaplar, ciltler dolduracak genişliktedir. Türk Dil Kurumunun Başbakanlığa bağlanmasından sonra söz konusu tartışmaların durulduğunu söyleyebilirim. Aslında tartışma konusu olan kelimelerin sayısı sınırlıydı. *Toplum, ilginç, saptamak, koşul, ortam, birim* gibi kelimelerin yapıcı bozukluğu üzerinde duruluyordu. Bugün dönüp o kelimelere baktığımızda *ortam* örneğinde olduğu gibi birçoğu eskisini hatırlatmayacak derecede yaygındır. Artık bugünün gençliği *vasat* kelimesini bilmiyor, bunun yerine *ortam* kelimesini kullanıyor.

Türkçeye karşı duyulan sevgi, Türkçe kelime seçme yarışı, dilde yaşayan köken olarak yabancı birçok kelimenin unutulmasına yol açtı. Örnek olarak *muhatap* kelimesinin yerine bir söz türetilmediğinden söz konusu kelime nerdeyse kullanılmaz oldu. Anlamı “hitap edilen kimse, hitap edenin karşısında bulunan kimse” olan bu kelime *Sen benim muhatabım olamazsın* cümlesinde “benimle konuşacak düzeyde değilsin.” anlamındadır. Bu sözde “seninle bu konuyu konuşamam” anlamı da var. Bu kelime ayrıca *birini muhatap almak* biçiminde de kullanılır. Görüldüğü gibi Türkçede anlamca çeşitlenen *muhatap* kelimesine benzer pek çok kelime son yıllarda unutulmaya yüz tutmuştur. Aşağıda işleyeceğim örneklerde görüldüğü gibi geçen seksen yıl içinde birçok Türkçe kelime dile kazandırılırken bir o kadar kelime de unutuldu ve kullanılmaz oldu. Bu oldubittiler içinde türetilen bazı Türkçe kelimelerin yerini Batı kökenli kelimeler almaya başladı. Şu seksen yıl içinde, deyim yerindeyse Türkçe renkten renge girdi, *mutabakat, uzlaşım*'a; *uzlaşım* veya *uzlaşma konsensüs*'e döndü. *Kıstas* idi ölçüt oldu, şimdi sihirli bir el onu *kriter* 'e çeviriverdi.

Batı kökenli kelime ve terimlerin Türkçeyi zorlamaya başlamasının tarihi 1970’li yıllara dayanır. Bu tarihlerde Türk Dil Kurumunun çalışmaları üzerine yapılan eleştirilerde Batı kökenli kelimelere neden karşılıklar aranmadığı biçiminde itirazlar vardı. 1978 yılında yayımlanan *Özleştirme Kılavuzu* adlı yayında Batı kökenli kelimelere de karşılıklar bulunmuş; hatta bunun için Türk Dil Kurumunda *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar Bulma Yarkurulu* adında bir birim oluşturulmuştur. Aslında Türkçe kelimeleri seçmek isteyenler, Doğu ve Batı dillerinden gelen kelimelerin Türkçelerini merak edenler o yıllarda bir hayli fazladır.

Türkçenin öne çıkarıldığı tarihten 1970’li yıllara kadar eli kalem tutanların asıl sıkıntısı, hangi kelimenin yabancı olduğunun tam olarak bilinmemesidir. Yabancı diye nitelenen kelimenin Türkçe karşılığı aranmaktadır. Bir başka sıkıntı, türetilen kelimelerin hangisinin kurallı, hangisinin yapıca bozuk oluşudur. Bu kargaşa durulmamıştır. Devlet dairesindeki memur Türkçe yazmak istiyor ama yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını bilmiyordu. Bu ihtiyacı gören Türk Dil Kurumu *Resmî Yazışmalar Kılavuzu* (1964) adı altında bir kitapçık yayımladı. Aslında Osmanlı yazışmalarında kullanılan buna benzer *Kitabet-i Resmiye* adı altında yayınlar yapılmıştır. *Resmî Yazışmalar Kılavuzu* da Türkçe karşılıkları esas alan böyle bir yayındır. Burada *aksülâmel* yerine *tepki*, *yekûn* yerine *toplama*, *tutar* gibi Türkçe kelimeler önerilmiş. Şimdi ise bu örneklerin yerini *reaksiyon*, *total* almaya başlamıştır. Burada *ambulans*’a *cankurtaran* karşılığı gösterilmişken günümüzde *ambulans* yeniden galip gelmiştir. Hayret edilecek bir durum ise kelimenin *ambulance* biçiminde yazılmasıdır. *Avans*’a önerilen *öndelik* bugün bir türlü öne çıkamamış, günümüzde devletin yazışmalarında *avans* varlığını sürdürmüştür.

Bu yayının ardından 1978’de çıkarılan *Özleştirme Kılavuzu*, *sahne* kelimesinin yerine *görüncük*, *istasyon* yerine *duralga*, *işkence* yerine *kıyınç*, *rayiç* yerine *sürümdeğer* gibi kelimeleri gösterdi. Bu tür örnekler tepki çekerken ve kullanılmazken *Kılavuz*’daki *istihlak* için *tüketim*, *istihsal* için *üretim*, *salahiyet* için *yetki*, *memnu* için *yasak*, *murakıp* için *denetçi*, *matbuat* için *basın*, *sari* için *bulaşıcı*, *celse* için *oturum* gibi yüzlerce kelime aydınların, halkın diline mal oldu. Umarım bunların da yerini gelecekte Batı kökenli kelimeler almaz.

Şimdi bakıyorum o eski titizlik, Türkçeye yönelik giderek zayıfladı. Türkçe kullanma kaygısı, yerini Batı kökenli kelimelere olan özentiye bıraktı. Televizyonda fikrine başvurulmuş bir gazeteci *antagonizm*, *antagonist*; siyaset adamı ise *marjinal* kelimesini kullanıyor. Cumhuriyet Bayramı boyunca televizyonlarda yapılan konuşmalarda geçen yabancı kelimeleri bir kenara yazdım. Kullanılan Batı kökenli kelimeler karşısında hayret ettim. Bu gözle konuya bakıldığında in-

san ürküyor. *Konjonktür*, telaffuzu da anlamı da zor bir kelime. *Konjonktür*'ün her geçtiği cümleyi dikkatle dinledim, bazen “ortam” bazen “geçerli bir durum” bazen de “bir eylemin ortaya çıkardığı sonuç” anlamlarında kullanıldığını gördüm. Türk Dil Kurumunca yayımlanan *Özleştirme Kılavuzu*'na baktım, karşılığını bulamadım. 2008 yılında Türk Dil Kurumunca yayımlanmış olan *Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu* adlı kitapçıkta ise *konjonktür* için verilen karşılık “geçerli durum”dur. Anlaşılan artık kimse kaynağa bakmıyor, Türkçesini merak etmiyor. İki kelimeyle gösterilen karşılıklar nedense beğenilmiyor. Bu tür kelimelere tek kelimedenden oluşan karşılık bulunmalı. Birden çok kelimedenden oluşan öneriler pek benimsenmiyor. Bir başka husus, dilde canlı olan köklerden yapılan kelimeler ilgi görüyor. Buna dikkat edilmeli.

Bayram sonrası tespit ettiğim kelimeleri fakültede, tahtaya yazıp öğrencilere bunların anlamlarını sordum. *Format, entegrasyon, argüman, antagonizm, konjonktür, entegrasyon* vb. Doyurucu cevap alamadım. *Marjinal* kelimesini yaklaşıklık olarak anlamlandırılanlar oldu. Açıklama, bu ara sık geçen *marjinal gruplar* sözüne dayanıyordu. Fransızca kökenli *marj* kelimesini bilirdik. “Yazılı, dizili sayfaların yanında yukarıdan aşağıya uzanan boşluk” anlamındaydı. Onun sıfatı olan *marjinal*'i itiraf edeyim şu birkaç yıl içinde duymaya başladım.

Üzerinde durduğum kelimelerden biri de Fransızca kökenli *referans* kelimesiydi. Bu kelimeyi “tavsiye” anlamıyla biliriz. Birinin iyi hâlini belgelemek için *referans mektubu* yazılır. Bunların ötesinde bilimsel bir çalışmada başvuru kaynakları için de *referans* kelimesi kullanılır. Bu anlamda *kaynak* sözü günümüzde öne çıkmıştır. Bununla birlikte bugün “Daha çok İslamcı referanslardan hareket ediliyor.” (*Hürriyet*, 7 Kasım 2013) cümlesinde olduğu gibi kelime değişik anlamlarda kullanılabilir. Bu cümlede *referans* “bir fikrin doğruluğunu ortaya koyabilen, yol, yöntem” anlamındadır. *Referans*'ın bu durumda Türkçe karşılığı *tanıt*'tir. Osmanlı Türkçesinde bu söz *beyyine* kelimesiyle karşılanmıştır. Şu seksen yıl içinde nerden nereye gelindi!

Referans da dâhil öteki söz konusu kelimeleri derste tek tek açıklamak ihtiyacını duydum ve bu kadar yabancı kelime kullanmanın ileride tekrar Türkçeyi yabancılaştıracağını belirttim. *Entegrasyon*'a *bütünleştirme* diye karşılık gösterirken öğrencilerin daha kolay anlamaları için *entegre et tesisleri* örneğini verdim. Biliyorum ki öğrencinin ilgisini çekecek bir örnekle kelime açıklanmazsa gösterilen karşılık bir süre sonra unutulup gidiyor. Birbirini izleyen hayvan kesim yerlerinden sığırın, dananın geçirilerek sonuçta nasıl kıyma, parça et veya sucuk olduğunu anlattım. Birleştirilmiş bu birimlere *entegre et tesisleri* dendiğini söyledim. Şimdi bunun için *bütünleştirilmiş et tesisleri* denmesi gerektiğini belirttim.

Amacım *entegre etmek* yerine *bütünleştirmek*, *entegrasyon* yerine *bütünleşme* sözünü yerleştirmekti. Almanya’da yaşayan Türklerin o toplumla sosyal ve kültürel açıdan entegrasyonu örneğine de *bütünleşme* uygun düşmektedir.

Türk Dil Kurumu *motive etmek* için vaktiyle *güdülemek* kelimesini önerdi. İlgî görmedi. Bu kavram daha sonra 2000’li yıllarda *yönlendirmek*, *isteklendirmek* sözleriyle karşılandı. Türkçede üç karşılığı varken *motive etmek* bugün dillerden düşmüyor. Aydınlarımız, basınımız, öğrencilerimiz bu tür Türkçe kelimeleri duyuyor, eminim bir süre sonra da unutuyor. Çünkü bunlar ne görüntülü ne de yazılı basında işlenip tanıtılıyor.

Bir zamanlar Osmanlı Türkçesinden kalan kelimelerin karşılıklarını anlamaya çalışırdık. *Tedai* idi, karşılığı olan *çağrışım* sözünü öğrendik. Şimdi Batı dillerinden gelenleri anlamaya çalışıyoruz. Bu hızlı değişim eğitim öğretimi de zorluyor. *Elsine-i ecnebiye* denirdi. *Yabancı diller* oldu. Fransızcadan *prefix*, *suffix*, *infix* kelimelerine karşılık arayan Osmanlı bilim adamı bunlara *kademe*, *lahika*, *dâhile* diye karşılık bulmuş. *Prefix*, *suffix*, *infix* için *ilave-i ibtidaiye*, *ilaveyi intihaiye*, *ilaveyi dâhiliye* diyenler de olmuş. Cumhuriyet Dönemi’nde *ön ek*, *son ek*, *iç ek* diye karşılandı. Bugün *prefiks*, *suffiks*, *infiks* terimlerini tekrar gündeme getiren bilim adamlarımız var. Burada kişilerin ve eserlerinin adını vermek istemiyorum. Bayram süresince televizyonlarda konuşanların sözleri arasında tespit ettiğim yabancı kelimeleri de kimlerin kullandığını burada yazmıyorum.

Şimdi biraz da karşılığını düşünmeden bu seksen yıllık sürede unutmaya terk ettiğimiz sözlere bakalım. Ele aldığımız Türkçedeki oldubittilerin bir cephesi de unutilan bu tür kelimelerle ilgilidir. Bunlar sırf yabancı kelime olduğu veya yabancı kelime içerdiği için dilden uzaklaştırıldı. Gerçek durum, bilimsel ölçüler içinde ve tarafsız bir biçimde tespit edilemedi. Bir kelimenin köken olarak yabancı olması, onu dilin dışına itmeye sebep olmamalıdır. Böyle bir sözün Türkçede kazandığı anlamlara bakmadan, Türkçelerini araştırmadan dilden atılması doğru değildir.

Arapça kökenli *inziva* ve aynı köke dayanan *münzevi* biçimi unutilan, kullanımdan düşen kelimelerden birkaçıdır. *İnziva* kelimesinin *inzivaya çekilmek* biçiminde deyimi de oluşmuş; *münzevi* ise daha çok *münzevi bir hayat* biçiminde sıfat tamlaması olarak dilde yerini almıştı. *Köşesine çekilmek*, *eve kapanmak*, *(dünyadan) el ayak çekmek* biçiminde dilde yakın anlamlı deyimleri bulunsa da bu durum, *inzivaya çekilmek* ile *münzevi hayat* unutilmaya gerekçe olarak gösterilmemeli. *Köşesine çekilmek*, *eve kapanmak*, *(dünyadan) el ayak çekmek* deyimlerindeki anlam farklıdır. Aynı kavram, biraz daha eski yıllarda *dünya’dan*

münkati ' olmak kelimesiyle de karşılanmış. *Dünyadan (hayattan) el ayak çekmek* ve *dünyadan elini ayağını çekmek, dünyadan ilgisini kesmek* anlamındaki sözler, *dünya'dan münkati* ' olmak birleşik fiilinin karşılığıdır. Bu durumda *dünya'dan münkati* ' olmak birleşik fiilinin kaybindan rahatsız olunmamalı.

Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan Türkçeleştirme çalışmalarında *inziva, münzevi* kelimeleri gündeme gelmiş ama *kesmek, koparmak* fiillerinden yararlanma yoluna gidilmemiş. *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* adlı eserde ise *inziva* için *avlaklanmak, ayrıksı yaşamak, bucakta oturmak, el çekmek, el etek çekmek, kapanmak*, fiilleri karşılık olarak gösterilmiş. Öteki karşılıklar ise şunlardır: *sokaymak, suğmak, tüzlünmek*. Diğer *münzevi* içinse *Tarama Dergisinde* gösterilen karşılıklar *ağlakçı, arzı, ayrıksı, çekilmiş, el çekmiş, sinecen, yalnız, yetincek* 'tir. Bu kadar karşılık ve kargaşa içinde *münzevi hayat, inzivaya çekilmek* kaybolup gitmiştir.

Münzevi kelimesi Behcet Necatigil'in ilgisini çekmiş ve yazar bunun için *kaçınık* kelimesini kullanmış. Bunun üzerinde de kimse durmamış.

Şimdi düşünüyorum da dönüşlü bir kavram içeren *münzevi* gene dönüşlü bir kavram taşıyan *kaçınmak, çekinmek, kapanmak* fiillerinden yararlanılarak Cumhuriyet Dönemi'nde *-k* ekiyle *çekinik, kaçınık, kapanık* sıfatlarından biriyle karşılanabilir, o günün heyecanlı ortamında söz konusu kelimelerden biri tutunabilirdi. Nitekim *müteyakkız* için aynı yapıda *uyanık* dilde yerini almış, *uyanık olmak* biçiminde birleşik fiilin *uyanık durmak* biçiminde deyimini oluşturmuş.

Türetmeler bir yana mevcutlardan da yararlanılamadı. Bir tıp terimi olan *sı-raca* alan uzmanlarınca benimsenmedi. Örneği şöyledir:

Hüseyin Ağa da köyünde fakir ve çok çocuklu bir babanın en büyük kızı olan Elif'i almış, başında keli, boynunda sıracası, sırtında da paçavra entarisiyle getirmişti (Ercüment Ekrem Talu, *Beyaz Şemsiyeli*, 41.s.)

Ercüment Ekrem Talu'nun Kanaat Kitabevi yayınları arasında çıkmış olan *Beyaz Şemsiyeli* adlı eseri bu tür zengin dil malzemesini içerir. Örnek olarak *Ferah ferah otuz yaşındaydı* cümlesindeki *ferah ferah* ikilemesi bugün pek kullanılmıyor. Talu'nun eserinde geçen *Demir tavında dövülür* atasözündeki *tav* Farsçadır. *Tava gelmek, tava getirmek* gibi deyimleri de oluşturmuş. Kullanımdan düşmeye yüz tutmuş bu kelimelere karşılık şimdiki moda sözler var: *gaza getirmek, gaza gelmek, gaz vermek* vb.

E. Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı eserini okurken karşılaştığımız nice kelime var ki onları anlamlandırmak bile bugün güçleşmiştir. Sözüünü ettiğimiz

yazarın eserinden birkaç cümle alalım:

İstanbul, onun güzelliğinin, şuhluğunun, çapkınlığının, sesinin ve oyununun şöhretiyle çalkalanıyordu. Üftadeleri ona bir de şarkı çıkarmışlardı. Saz meclislerinde hanendeler:

Hele o dilber-i râna arada bir çıkıyor,

O zaman mest-i nigâhı ne de canlar yakıyor,

diyerek âgaz eylediklerinde her yanık bağırdan bir "ah" çıkıyordu.

Bu kısa parçayı günümüz insanına okuttuğumuzda geçen kelimeleri açıklamamız gerekir. O gün *üftade* yanında dilde *âşık* kelimesi de var. Ancak yazar, burada *üftade* kelimesini kullanarak “aşk ocağına düşmüş, ona kendini kaptırmış” anlamını vermek için *üftade* kelimesini seçmiştir.

Bugünün gençliği tahmin ederim ki *şuh* kelimesini bilir; *hanende* kelimesinin şarkıcı anlamına geldiğini ancak metinden çıkarabilir. “Sevimli, gönül çeken” anlamındaki *dilber-i râna*; “insanı mest eden, büyüleyen güzel bakışlı” anlamında *mest-i nigâh* ve “söz söyleyen, şarkı söyleyen” anlamında *âgaz eylemek* birleşik fiilini günümüz gençleri bilemez. Bunların ne anlama geldiğini sözlüklerde de bulamaz. Eski ve yeni sözlükler Farsça tamlama kalıbında olan kelimelerin birçoğunu sayfaları arasına almaz. Bizdeki eski sözlükler taramalara dayanmadığından, birbirinden aktarıldığı için metinlerde geçen her sözü sözlüklerde bulamayız.

Geçen 1920’li ve 1930’lu yıllarda yazılmış bu tür eserler ve onların yazarları Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Refik Halit Karay, Hüseyin Rahmi Gürpınar hatta Mehmet Akif Ersoy dili eskimiş yazarlar olarak nitelendirilmektedir.

Osmanlı Türkçesi diye adlandırılan ve daha sonra 1900’lü yıllarda yapılan sadeleştirmelerle ortaya çıkmış bir Milli Edebiyat dili vardır ki onun bu temsilcilerinin dili 1970’li yıllardan itibaren anlaşılmaz sayıldı. Yüzlerce yıl içinde Arapça, Farsça köklere dayanan gelişmiş kültür ve bilim dilinin Türkçe olarak karşılanamayan kelimeleri, terimleri deyimleri, bilimsel yollarla ele alınıp işlenemedi. İçinde birçok gelenek ve göreneğin, sosyal ve tarihi gerçeklerin geçtiği eserler eskimiş sayıldı. Bu tür eserlerin okutulması sağlanamadı; içinde geçen kelimelerin, deyimlerin, birleşik fiillerin yeni kuşakların söz hazinesine katılmasına çalışılmadı. Okullarda bu değerli eserlerden parçalar okutmaları, kütüphane çalışması olarak öğrenciler söz konusu eserlere yönlendirmeli. Üniversitelerde okutulan Türk dili derslerinde bu tür bir uygulama yapılabilir. Unutmamak ge-

reki ki Yakup Kadri'nin *Yaban*, Refik Halit Karay'ın *Üç Nesil Üç Hayat*, Falih Rıfki Atay'ın *Batış Yılları*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı eserlerini okutmak Türkçenin sadeleşme akımını engellemez; bu eserlerde geçen kelimeler sadeleşen dili, öğrenilen yeni kelime, deyim, atasözü ve birleşik fiillerle zenginleştirir.

Günümüzde çözümünü bu tür eserlerin dilini sadeleştirerek yayımlamakta bulanlar var. Bu yolda epeyce de yayın yapılmıştır. Yeni dile aktarmakla her bakımdan özünden uzaklaşacak olan bu eserlerin çeviricinin söz hazinesiyle sınırlı bir eser hâline geleceği unutulmamalıdır.

Tarihe gömülmeye çalışılan eserlerin bazıları değişen sosyal ve kültürel yaşantının aynasıdır. Bu eserlerde yaşatılması gereken pek çok kelime vardır. Bunların kaybı dilde birtakım kavramların yok olmasına yol açmış, anlatımı yoksullaştırmıştır. Örnek olarak Türkçede *ayak teri* diye bir kelime vardı. “Bir görev veya hizmet için çağrılan kimseye verilen ücret” anlamına gelirdi.

Hastayı iyi bulmak, aşağıda bekleyen hekimi, ayak terini verip savmak, çılgın bir arzu hâlinde birdenbire içine doğmuş, benliğini kavramıştı (Ercüment Ekrem Talu, *Beyaz Şemsiyeli*, 24.s.)

kapı yoldaşı. Her iki kelime de Türkçedir. “Aynı yerde görev yapanlardan, hizmet verenlerden her biri” anlamındaki bu kelime de kullanımdan düşmüştür. Kelime Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde geçer. Örneği gene E. E. Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı eserinden verelim:

Râna'nın evvelce olduğu gibi kapı yoldaşlarıyla girip yıkanmaktan imtina etmesi, şüpheleri büsbütün artırmakta idi (44.s.).

Kapı yoldaşlarına zarif, süslü esvaplar biçip dikmeye muvaffak olmuştu (41.s.).

çal yaka etmek. “Yakalamak” anlamındaki bu kelimenin bir de *derdest etmek* biçimi vardı. *Çal yaka etmek* de Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Utanmaz Adam* adlı eserinde geçer:

Aman onu çal yaka ediniz (147.s.).

Koltuklamak. “Koltuk altına sıkıştırmak” anlamında E. E. Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı eserinde şu cümlede geçiyor:

Kalktı, çarşafını çenesinin altında iğneledi, bohçasını da koltuklayıp evden çıktı (37.s.).

Sözü fazla uzatmayalım. Raflarda kalmaya mahkûm edilen bu eserlerde daha nice kelime ve deyim var. Birkaç örnek daha vereyim:

Yenicami merdivenlerinde çekmece kurup aşk nameleri yazarak geçinmek cümlesinde *çekmece kurmak*. *Kapı önünden birini selametlemek*. *Kızcağızı kolduktan atmaya, çırak çıkarmaya karar vermek*. *Kocaya verirken münasip bir şekilde cihazlamak* sözlerinde *selametlemek*, *çırak çıkarmak*, *cihazlamak* kitapların sayfaları arasında kaldı.

İşlenen örneklerde görüldüğü gibi şu seksen yıl içinde Türkçede birtakım oldubittiler yaşanmış, Osmanlı Türkçesindeki kelimenin Türkçesi bulunmuş ve kullanıma girmiş, bir süre sonra onun yerini *nesil*, *kuşak*, *jenerasyon*; *faaliyet*, *etkinlik*, *aktivite*; *vetire*, *süreç*, *periyot* örneklerinde olduğu gibi Batı kökenli kelimeler almış. Öte yandan farkında bile olmadığımız pek çok Batı kökenli kelime konuşma diline bile girmeye başlamış. Bu gelişmeler olurken bir yandan da milletvekili yerine söylenen *saylav*, Türkiye Büyük Millet Meclisi adındaki *meclis* yerine Atatürk'ün de 1935, 1936 yılı açış konuşmalarında kullandığı *kamutay* kullanımdan düşmüş.

Geçen şu seksen yıl içinde birkaç örnekle Türkçedeki çalkantıları, olumlu ve olumsuz gelişmeleri dile getirmeye çalıştım. Dildeki kazançlar yanında kayıpların da olduğunu belirttim. Unutmamak gerekir ki şimdi asıl tehlike Batı dillerinden gelen kelimelerdedir. Artık bu kelimelerin telaffuzunda bile aslına uyulma eğilimi var.

Türk aydını, yazarı, gazetecisi, devlet adamı, makam ve söz sahibi kimseler, dilimizi tehdit etmeye başlayan Batı kökenli kelimelerin Türkçe karşılıklarına gönül vermezse, dillerini bu tür kelimelere alıştırmazlarsa, hep bir ağızdan Batı kökenli karşılıklarına özenirlerse Türkçenin yeniden bir batağa saplanacağı açıktır.